

Magyar névkutatás: irányok és perspektívák*

1. A kutatók – napi munkájukat végezve – viszonylag ritkán kerülnek olyan helyzetbe, hogy az általuk művelt tudományterület állapotát, eredményeit alaposan végiggondolják, áttekintsék. Amikor egy-egy téma előadásként, tanulmányként, netán könyvként való kidolgozásába belefogunk, mindig tisztában vagyunk persze azzal, hogy milyen tudományos előzményekhez kapcsolódunk, milyen konkrét tudományos problémák megoldására vállalkozunk, és ennek révén aztán milyen irányban lépünk tovább a tudományos megismerés terén. Ebből a kontextusból azonban többnyire legfeljebb néhány mondatnyi magyarázat kerül bele az aktuálisan készülő dolgozatokba.

Rendszeres tudományterületi áttekintésekre, értékelésekre általában külső készítésre vállalkozunk: ez lehet egy nagyszabású kongresszus, konferencia vagy éppen a Magyar Nyelvtudományi Társaság közgyűlése, amelynek idei alkalmára a Társaság vezetőségétől én magam is erre az előadásra a felkérést kaptam. A feladatra jó szívvel vállalkoztam, mivel úgy gondolom, hogy egy-egy tudományterületnek, vagyis igazából a művelőinek valóban a hasznára válhat, ha időnként összefoglaljuk az ottani történéseket és értékeljük az elért eredményeket. Ezáltal, távolabb lépve a napi kutatási feladatoktól ugyanis más perspektívában láthatjuk az elvégzett munkát. Ez a szembesítés pedig nem ritkán módosítja az éppen folyamatban lévő vagy akár csak tervezett kutatási elképzeléseket, sőt új utakat nyithat, új lehetőségeket is felvillanthat számunkra.

Az ilyen jellegű munka hasznosságának tudatában én is szívesen, visszavisszatérően foglalkoztam a nevek vizsgálatának történetével úgy is, mint aki e folyamatnak immár csaknem fél évszázada a részese. Ez irányú érdeklődésemet mutatja az a terjedelmesebb munkám, amely nem a magyar névkutatás egészével foglalkozik ugyan, hanem annak csak egy fontos részterületével, a helynevek vizsgálatával, s amely Magyar helynévkutatás 1958–2003 címmel jelent meg 2003-ban. Ennek megírására az készítetett, hogy úgy éreztem, a magyar helynévkutatás a 20. században olyan hallatlanul gazdag ismeretanyagot halmozott fel, amelynek nemcsak a részletei, hanem a főbb irányai is nehezen ragadhatók meg

* A Magyar Nyelvtudományi Társaság tisztújító közgyűlésén 2021. szeptember 24-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

anélkül, hogy ezekkel tudománytörténeti aspektusból, tudománytörténeti folyamatként foglalkoznánk. Ezek nélkül az ismeretek nélkül pedig akkoriban nehéz lett volna a magam és a tanítványaim számára meghatározni a hosszabb távú célokat, de még az aktuális kutatási feladatokat is.

A 2003-ban elvégzett felmérés megerősítette bennem azt a tapasztalatot, hogy a nevekkal való foglalkozás különösen fontos, komoly eredményeket felmutató területe volt a 20. század magyar nyelvtudományának. Ma is csak remélni tudom, hogy áttekintésem meggyőzte erről azokat is, akik e tudományterületről másként vélekedtek. Talán már a könyv borítója is jelzi, hogy az akkori tudományosságának a névkutatás milyen lényeges területe volt: a magyar nyelvtudomány olyan hatalmas alakjai szerepelnek ugyanis rajta, mint KNEI ZSÓFIA, MELICH JÁNOS, SZABÓ T. ATTILA, KÁLMÁN BÉLA és BÁRCZI GÉZA, akiknek a munkásságában a nevek vizsgálata fontos, olykor meghatározó tevékenységet jelentett, s e tudományszakban is maradandót alkottak. E könyv fedelén természetesen csak azok láthatók, akik a munka megjelenésekor már nem voltak az élők sorában. Azóta sajnos már ott kellene lennie a magyar névkutatás olyan nagyságainak is, mint KISS LAJOS és MEZŐ ANDRÁS, akik éppen a könyv megjelenésének évében hunytak el, vagy folytathatnám a sort az azóta közülünk eltávozott BENKŐ LORÁNDdal, B. GERGELY PIROSKÁval, HAJDÚ MIHÁLYlyal és ÖRDÖG FERENCCEL, akik munkásságának meghatározó része ugyancsak a 20. századhoz köthető.

Úgy gondolom – immár két évtizedes távlatból nézve is –, hogy a magyar névkutatásnak a 21. század első éveiben egy nagyszerű eredményeket hozó, erősen felfelé ívelő szakasza zárult le, és persze ezzel együtt kezdetét vette egy új korszaka is. Ezt mutatják annak a kötetnek az írásai is, amely – egy 2014-ben megrendezett konferencia anyagát közreadva – a magyar névkutatás legújabb eredményeit tekinti át: *Magyar névkutatás a 21. század elején* címmel (FARKAS–SLÍZ szerk. 2015).

A továbbiakban azt kívánom bemutatni, hogy miben látom egységesnek, de még inkább különbözőnek a 21. század első évtizedeinek magyar névkutatását a korábbi időszakokhoz képest. Az itteni keretek között nyilvánvalóan csak a legfontosabb jelenségek kiemelésére vállalkozhatom. Eközben az értékelés szempontját – mint e tudományterület egyik művelője – nem kívánom túlzottan előtérbe állítani, de mégsem mellőzhetem teljesen, mivel a névkutatás jövőbeli lehetőségeiről, perspektíváiról s ezzel együtt gondjairól és korlátairól is szólni kívánok.

2. Az elmúlt két évtized újszerű vonásainak ismertetését néhány mennyiségi jellemző bemutatásával kezdem, annak ellenére is, hogy – másokhoz hasonlóan – magam sem tartom szerencsésnek a bölcsészeti tudományokban a metrikus értékelés minden mást háttérbe szorító tényerését. A magyar névkutatás egésze szempontjából fontos ugyanakkor kiemelni azt a körülményt, hogy a nevekkal foglalkozó kutatók száma a korábbiakhoz képest látványosan gyarapodott, s ami külön öröm: mindez magas tudományos minősítettséggel is együtt jár. Ezt objektív mérőszámokkal nehéz lenne ugyan kifejezni, a folyóiratok tartalomjegyzékeit, a megjelent könyvek listáját böngészve mégis feltűnő lehet ez bárki számára. A névkutatók létszámnövekedésének egyik fontos okaként az új rendszerű doktori képzés névtani műhelyeinek hatékony működését említhetjük meg.

A kutatói potenciál növekedéséhez emellett egy másik tényező is hozzájárult: az egyéni kutatói arculatok egyre specifikusabbá és ezzel együtt egyneműbbé válása. Az efféle specializálódás a tudományos kutatás általános jellemzője, ami a nyelvtudományon belül is mindinkább érvényesülő tendencia. A nevekkal foglalkozó magyar kutatók a 20. században jórészt a nyelvtörténészek közül kerültek ki, másoknál a nyelvjáráskutatással párhuzamosan jelent meg ez az érdeklődés, és feltűnően sok szlavista művelte az onomasztika bizonyos területeit. A 20. század második felében aztán feltűntek olyan nyelvészek is, akiknek meghatározó tevékenységévé lett a névkutatás, mint például HAJDÚ MIHÁLY és MEZŐ ANDRÁS esetében. De jellemző volt ez a tematikus értelemben vett egyneművé válás a náluk idősebb generációhoz tartozó kutatók pályáján is. KISS LAJOS az 1970-es évektől bő három évtizeden át szinte kizárólag helynevekkel, főleg helynév-etimológiával foglalkozott. BENKŐ LORÁND pályájának utolsó másfél évtizedében túlnyomórészt régi neveinkről tett közzé igen fontos publikációkat, köztük több könyvnyi méretű dolgozatot is. Ez a folyamat tovább folytatódik a 21. század elején színre lépő névkutató generáció működésében: egyre többen vannak olyanok, akiknek a kutatómunkájában ez a tematika meghatározó szerepet játszik.

Az itt említett változások eredményeképpen a 21. században a névtani tárgyú publikációk tetemes gyarapodását érzékelhetjük. Ez viszonylag jól mérhető jelenség, hiszen míg a 20. század folyamán született magyar névtani munkákat mintegy 130 oldalon át sorolja a megfelelő bibliográfia (HOFFMANN ed. 2001), lényegében ugyanilyen terjedelmet igényelt a 2000 és 2016 között megjelent onomasztikai írások listája is (HLAVACSKA–KOVÁCS ed. 2017): eszerint az utóbbi időszakban évente 160–170 publikáció látott napvilágot a magyar névkutatók tollából.

Két évtizedes távlatban ez több ezer publikációt jelent, amelynek a tudományos hozadékát még nagy vonalakban sem tudom áttekinteni a mostani előadás keretében. Itt ezért a továbbiakban csak a két ősi névfajtát, a személyneveket és a helyneveket érintő alap kutatásokról szólok. A további tulajdonnévfajták (pl. az intézménynevek, a márkanevek) vizsgálata jórészt az alkalmazott onomasztikai kutatások körébe tartozik, de ide sorolhatók olyan területek is, mint például a térképi névhasználat kérdése vagy a mai keresztnévadás, a családnév-változtatás vagy az irodalmi névadás vizsgálata. Az alkalmazott névtan szerteágazó problematikájának tárgyalására sem vállalkozhatom itt most, noha azt az onomasztika fontos, az élet számos területével kapcsolatban lévő ágazatának tartom.

A kutatói létszám növekedése, a publikációs aktivitás fokozódása önmagában, minőségi szempontok nélkül természetesen nem jellemezheti valósan valamely tudományterületet helyzetét. Ezekre a minőségi szempontokra alább, az egyes kutatási témák kapcsán térek ki.

3. A publikációs tevékenység megélénkítéséhez publikációs fórumokra van szükség. Nagy hagyománya van annak, hogy legjelentősebb nyelvészeti folyóirataink rendszeresen közölnek nevekkal foglalkozó írásokat. Ez az érdeklődés azt követően sem lanyhult, hogy speciális onomasztikai tematikájú folyóiratok indultak útjukra. Több mint négy évtizedes múltra tekint vissza a Névtani Értesítő, amely az utóbbi évtizedekben FARKAS TAMÁS szerkesztői irányításával

színvonalát tekintve nemcsak a vezető magyar nyelvészeti folyóiratok mellé zárkózott fel, hanem egyenrangú társa a külföldön megjelenő – egyre gyarapodó számú – onomasztikai folyóiratoknak is.

Ehhez kapcsolódóan érdemes röviden kitérni a magyar és a nemzetközi onomasztika viszonyára is. A névkutatók döntő többsége e tudományra ma is úgy tekint, mint elsősorban nemzeti tudományra, amely – speciális vizsgálati anyaga alapján – valamely nyelv és nép ismeretéhez járulhat leginkább hozzá. A folyóiratok hasábjain és a nemzetközi konferenciákon azonban egyre intenzívebb tudományos kommunikáció folyik a különböző nyelveket vizsgáló névkutatók között. Ebben a dialógusban a magyar szakemberek igen eredményesen vesznek részt. A rendszeresen megjelenő idegen nyelvű tanulmányok és előadások mellett ma már könyvnyi terjedelmű összefoglalások is tájékoztatást adnak a magyar névkutatás legfontosabb eredményeiről. Mind a magyar helynevek (HOFFMANN, ISTVÁN – RÁCZ, ANITA – TÓTH, VALÉRIA, *History of Hungarian Toponyms*. 2017), mind pedig a személynevek (SLÍZ, MARIANN, *Personal Names in Medieval Hungary*. 2017c) történetét angol nyelvű monográfiák mutatják be a nemzetközi tudományos közösségnek, és az onomasztika névtani terminológiájáról is készült összegző munka (BÖLCSKEI, ANDREA – FARKAS, TAMÁS – SLÍZ, MARIANN szerk., *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology*. 2017). Emellett mintaadó módon nemzetközi együttműködés keretében közös kutatási program is folyt a patrocíniumi településnevek alaposabb megismerése érdekében, amelynek tanulmányai közös kötetben jelentek meg (TÓTH, VALÉRIA ed., *Patrociny Settlement Names in Europe*. 2011). Hasonló munkákat célszerű lenne kiadni más tudományos problémákról is, és tovább erősítendő a Kárpát-medencebeli nyelvek kutatóinak együttműködése is. Az idegen nyelven, külföldi fórumokon megjelenő publikációk is azt mutatják, hogy a magyar névkutatás a nemzetközi onomasztika élvonalába tartozik.

Ezt a nemzetközi kutatói közösség többek között azzal is elismerte, hogy a Nemzetközi Onomasztikai Társaság 2017-ben Magyarországon, Debrecenben rendezte meg 26. világtalálkozását. Szép sikere a magyar névkutatásnak az is, hogy a Társaság vezetőtestületének folyamatosan van magyar tagja, sőt idén augusztusban Krakkóban, a 27. kongresszuson Reszegi Katalint a vezetőtestület elnökévé választották, ami a magyar névkutatás előtt – főként nemzetközi kapcsolatait illetően – további új lehetőségeket nyithat meg.

A nemzetközi szintéren való jelenlétet célozta meg a nemzetközi szerkesztőbizottsággal 2000-ben útjára indult *Onomastica Uralica*, amelynek 15 száma – folyamatos támogatás híján – inkább sorozatszerűen tudott megjelenni. A hazai folyóiratok sorát folytatva: a 2004-ben alapított Helynévtörténeti Tanulmányok címében is kifejezett módon a fentieknél szűkebb tematikát kíván megjeleníteni. A könysorozatok közül kiemelendő A Magyar Névtanár Kiadványai, amelyben 1998 óta 25 monográfia és 10 szótári jellegű kötet látott napvilágot, a Magyar Névtani Értekezések sorozatában pedig 7 kötet jelent meg az elmúlt években.

Joggal tűnhet úgy a tisztelt hallgatóságnak, hogy az eddigiekben a magyar névkutatásnak csak a külső feltételeiről beszéltem, a tartalmi, a színvonalat érintő ügyeiről azonban nem. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy a publikációs fő-

rumok működése érdemi módon befolyásolja egy-egy tudományterület művelését, mivel ezek működése nemcsak az ott megjelent publikációk színvonalára van hatással, hanem ennek révén a publikációk mögött húzódó kutatómunkát is nagy mértékben orientálja.

Hasonló összefüggés mutatkozik a tudományos pályázatok és az egyéni tudományos munka között is. Az elmúlt két évtizedben a nyelvész szakma pályázati lehetőségei az előző időszakokhoz képest jelentősen gyarapodtak, ami persze nem jelenti azt, hogy elégségesnek éreznék ezeket, különösen annak fényében, hogy mindez nem járt együtt a nyelvtudomány kutatási helyzetének – más szakmákhoz viszonyított – javulásával. Egyéni kutatói pályázatok keretében jó néhány kollégánk nyert el ugyanakkor támogatást névtani témával. Kevésbé látom sikeresnek a csoportos pályázatokat, igaz ilyenekből jóval kevesebbet is hirdetnek meg. A pályázati rendszer fontos szellemi hozadékaként értékelhetjük viszont azt, hogy ennek révén egyéni kutatói szinten is megjelenik a tudományos kutatómunka tervezésének igénye.

4. A fentiekben említett doktori képzések, az ezeket működtető egyetemi tanszékek, a hozzájuk kapcsolódó publikációs fórumok és kutatási programok körül két jelentős hatású kutatóműhely alakult ki az utóbbi évtizedekben: az egyik Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a másik pedig a Debreceni Egyetemen. E műhelyekhez a hazai és a határon túli magyar névkutatás többi szereplője vagy legalábbis azok nagy része erős szálakkal kapcsolódik. A két műhely munkájában az alapvető szemléleti azonosság mellett egyfajta munkamegosztás is kialakult a két legnagyobb forrásértékű tulajdonnévfajta vizsgálata mentén. A budapesti kutatók elsősorban a személynevekkel, a debreceniek pedig főképpen a helynevekkel foglalkoznak. A két kutatói közösség viszonyát nem annyira a rivalizálás, hanem sokkal inkább az együttműködés jellemzi. Ezt azért fontos kiemelni, mert a műhelymunka és a kooperáció valamely tudományterületet sikeres művelése szempontjából meghatározó tényezőnek látszik.

Egy-egy kutatási terület megbecsültségét, rangját leginkább az ott elvégzett nagyszabású, átfogó kutatási programok eredményei teremthetik meg. Ilyen feladatokat egyéni munkával is el lehet végezni ugyan, ám ezekhez többnyire évtizedek kitarató munkájára van szükség, amire a kutatómunka mai körülményei és feltételei, a kutatókkal szembeni elvárások egyre kevésbé biztosítanak lehetőséget. A természettudományok mintájára a humán tudományokban is mind inkább előtérbe kerülnek ugyanakkor az összehangolt, többek által végzett kutatások. Nem csupán kutatócsoportok működésére kell ezzel összefüggésben gondolnunk, hanem akár informálisan egyeztetett, nem feltétlenül közös finansziális keretben, hanem egyfajta szellemi közösségben végzett, egy irányba mutató, egymást kiegészítő kutatómunka formájában is megvalósulhat ez a tevékenység.

A magyar névkutatásban az ilyen típusú kutatói magatartás, az egymásra figyelő szemlélet megítélésem szerint egyre szélesebb körben működik, és ez a kölcsönösség az egyéni munka hatékonyságát és hatását jelentékeny mértékben megnöveli. A magyar névkutatás újabb időbeli sikereinek egyik fontos összetevőjét én magam éppen ebben az együttműködő magatartásban látom. Ennek kialakításában nagy szerepe van a személyes kapcsolatok mellett a kevésbé formális

tanácskozásoknak, műhelymegbeszéléseknek, szemináriumoknak, amelyeken alkalom nyílik a kutatói szemlélet összecsiszolására, a véleménykülönbségek jó szándékú megvitatására, és mindezek révén a kölcsönös bizalom kialakítására, amely nélkülözhetetlen a tudományos együttműködésben is.

A tudomány hatékony működésében – mint ahogyan az élet más területein is, különösen a gazdaságban – fontos szerepe van a versenynek. A gazdaságot vizsgáló kutatók azonban egyre inkább a kooperációt tartják a fejlődés legfőbb hajtóerejének. Talán nem minden alap nélkül gondolom ugyanezt az onomasztika jövőbeli lehetőségeiről is: a tudományterület előtt álló nagy feladatok ugyanis csakis a legszélesebb körű együttműködéssel végezhetőek el.

5. A 21. századi névkutatás megújulásában lényeges szerepet játszott az onomasztika diszciplináris helyzetének módosulása is. A múlt század második felében a névkutatás önálló tudományként való elismertetése sok kutató számára – itthon és külföldön – a tudományterület egyik legfontosabb kérdése volt. Én magam – őszintén szólva – soha nem tudtam igazán értelmezni az onomasztika „önelvűségét”, s a kutatók ilyen irányú törekvésében elsősorban a névkutatás presztízsének emelési szándékát láttam megjelenni. A tudományos közvélemény mára kétségkívül elfogadta e tudományszak létét, amelyet leginkább – BENKŐ LORÁND többször kifejtett véleményéhez (vö. pl. 1970: 7) hasonlóan – a nyelvtudomány kereteiben értelmezhetünk. Egyetérthetünk BENKŐVEL abban is, hogy valamely tudományterület „értékét” leginkább az adja, hogy ismeretanyaga milyen más tudásterületeket támogat (1997: 6–7). Ebben a tekintetben pedig az onomasztika a nyelvtudománynak különösen „értékes”, hasznos területe, mivel számos, főleg történeti jellegű tudomány épít a kutatási eredményeire.

Napjaink tudományában a névkutatás önállóságának, diszciplináris helyzetének a kérdése alig vetődik fel, ugyanakkor viszont – némileg talán paradox módon – megnőtt az onomasztikai kutatások elméleti érzékenysége. Az onomasztika – mint bármely más nyelvtudományi részdiszciplína – elmélete és módszere (látenszen vagy deklaráltan) mindig valamilyen nyelvészeti irányzathoz kötődik. A névkutatás akkor művelhető a legsikeresebben, ha olyan nyelvtudományi elméletre támaszkodik, amely a legtöbb lehetőséget adja ahhoz, hogy a nevekben mint gazdag kulturális értékeket hordozó nyelvi jelekben rejlő ismereteket minél mélyebben és sokoldalúbban felfejthessük és bemutathassuk.

Ezt az elméleti hátteret a 21. század névkutatása a funkcionális nyelvészetben találta meg. (Megjegyzem, ide sorolom azt a nyelvészeti irányzatot is, amelyet a budapesti nyelvtörténeti iskola újabban dimenzionális nyelvészleletnek nevez.) Ennek a nyelvelméleti alpnak az elvszerű és következetes alkalmazása fontos, új eredményekre vezetett. (Ehhez l. HOFFMANN 2012.)

6. Ezek közül elsőként azt említem meg, hogy a névtudomány körében is kialakultak a rokon diszciplínákkal való érintkezések mentén interdiszciplináris határterületek, éppúgy, mint ahogyan a nyelvtudomány szélesebb környezetében ez általában is megtörtént.

Közülük legerőteljesebben talán a szocioonomasztika fejlődött. E diszciplína helynevekre vonatkozó fogalomkészletét és leírási keretét empirikus kutatásokon alapuló monografikus igényű munkában vázolta fel GYÓRFFY ERZSÉBET (Helynév-szociológia. 2018). Újabb szempontok bevonásával bővítette ezt az elemzési rendszert E. NAGY KATALIN doktori értekezésén alapuló, megjelenés alatt álló könyve (Empíria és teória a helynév-szociológiában. 2021). A névismeret e munkák a kor, nem, foglalkozás, társadalmi csoport összefüggésrendszerében vizsgálják, összekapcsolva a névközösség formálódó fogalmával. A névismeret változásának elemzése pedig e tudományterületről a névtörténeti vizsgálatok felé nyit teret.

Szélesebb körben, de inkább mozaikszerűen végzett vizsgálatokat mutat be BAUKÓ JÁNOS kötete (Társadalom és névhasználat. 2019), amely elsősorban a személynevek szocioonomasztikáját elemzi, különös tekintettel a kétnyelvűség nyelvi viszonyaira. Ebből adódóan munkájában érthetően fontos szerepet kap a névpolitika mint alkalmazott tudományterület szempontja. A kisebbségi helynévhasználattal kapcsolatos igen fontos és tanulságos eredményeket tárgyal a romániai partiumi térségre vonatkozóan SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA ugyancsak megjelenés alatt álló munkája (Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban. 2021).

E munkák azt jelzik, hogy a szocioonomasztikai nézőpont mint nyelvhasználati aspektus áthatja a névkutatás egész témakörét, ami komoly perspektívát jelent e diszciplína számára. Különösen fontosnak gondolom a névszociológiai kutatásokat a magyar nyelv külső régióiban, ahol ez a program ráadásul elválaszthatatlan az adott térségek élőnyelvi helynévanyagának a feltárásától is.

A szociolingvisztika mellett az elmúlt évtizedekben talán a kognitív nyelvészet volt legnagyobb hatással a magyar névtani kutatásokra. Ez az irányzat a funkcionális névszemlélettel összeegyeztetve fontos pontokon módosította a névkutatás elméleti kereteit, és változásokat hozott konkrét elemzési kérdésekben is, főként a helynevek és a személynevek vizsgálatában. Eddig azonban csupán egyetlen munka vállalkozott nagyobb szabású szintézisre: RESZEGI KATALIN habilitációs értekezése, amely ugyancsak megjelenés alatt áll (Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok. 2021). Az értekezés egyik bírálója, TOLCSVAI NAGY GÁBOR joggal állapította meg e munkáról azt, hogy „a disszertáció a kognitív névelméleti kutatások komoly elméleti alapozását adja, nemzetközileg is autentikus elméleti keretben és módszertannal”. Emellett fontos új ismereteket tár fel a kognitív térkép és a téri megismerés összefüggésében, valamint a metonímia és a metafora névtipológiai értelmezésével kapcsolatban is.

7. Az onomasztika diszciplináris kapcsolatrendszerében a nyelvészeti, elsősorban a nyelvtörténeti kutatások hagyományos területeivel összefüggésben is mélyreható változások következtek be. Címük alapján joggal gondolhatjuk hangtörténeti tárgyú munkáknak KENYHERCZ RÓBERT és KATONA CSILLA jelenségmonográfiáit (A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. 2013; illetve: Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban. 2020), ám ezek fontos névtörténeti kutatási eredményekhez is kapcsolódnak. Egyrészt a helynévtörténeti kutatások által újabban feltárt nyelvi anyagra támaszkodnak, ami nagyságrendben haladja meg a korábbi hangtörténeti kutatások forrásbázisát.

Ennél is fontosabb talán az a módszertani szempont, hogy e munkák ténylegesen névként interpretált adatokat használnak fel, amihez tisztázni kellett a forrásokban szórványként szereplő hely- és személynevek hangtörténeti forrásértékét s – igen fontos kérdésként – a nyelvi kölcsönzés neveket érintő jellegzetességeit.

Hasonló módon gazdagította a magyar történeti morfológiát a régi magyar helynévképzők vizsgálatával BÉNYEI ÁGNES (*Helynévképzés a magyarban*. 2012). A szókincstörténet ismeretanyagához járult hozzá a magyar szókincs vitathatatlanul legjobb adatolható csoportjának, a földrajzi közneveknek a nyelv- és névtörténeti vizsgálatával BÁBA BARBARA munkája (*Földrajzi köznevek térben és időben*. 2016). A szókincstörténet és az onomasztika szempontjait is figyelembe véve nyílt ugyanis lehetősége a földrajzi köznévfogalmának a korábbinál pontosabb értelmezésére és a szóező történeti változásainak bemutatására.

A névkutatás hangtörténeti, szókincstörténeti kapcsolatai és a névföldrajzi kutatások hozták előtérbe a nyelvjárástörténeti vizsgálatoknak az ómagyar, főleg a korai ómagyar korra vonatkozó megújításának a fontosságát. Nyilvánvaló, hogy e forráshiányos időszak területi nyelvváltozatait a korlátok ellenére is döntően a rendelkezésünkre álló korabeli nyelvi adatok alapján kell felvázolnunk, amelyben névtudományi módszerek (pl. a helynév-rekonstrukciós eljárás) alkalmazása lehet elsősorban segítségünkre. E téren születtek ugyan fontos tanulmányok, de összefoglaló munkák megjelenése még várat magára.

Abban, hogy egy, a 20. század közepén kedvelt nyelvtörténeti műfaj, a nyelvemlék-monográfia az elmúlt évtizedekben újjáéledt, egyrészt a névtörténeti kutatások elméleti és módszertani megújulásának hatását látom megjelenni. De nagy érdeme van ebben BENKŐ LORÁNDnak is, aki többször, visszatérően hangsúlyozta a kulcsfontosságú nyelvemlékek újraelemzésének szükségességét (vö. pl. 1984: 390).

A Tihanyi alapítólevélről BÁRCZI GÉZA 1951-ben írt monográfiát, amely – megítélésem szerint – a magyar nyelvtörténetírás egyik legkiválóbb alkotása. Mégis azt látjuk, hogy a nyelvtörténeti, illetve névtörténeti módszerek fejlődése, valamint az onomasztikai szempontok fokozott érvényesítése fontos új eredményeket hozott az első, eredetiben fennmaradt, hiteles magyarországi oklevél szórványainak vizsgálatában. Nem kis részben pedig az újkori, lényegében élőnyelvi helynévkincsnek a korábbinál alaposabb ismerete segített – bármennyire meglepő lehet is ez majd egy évezrednyi időtávlatból – egyes megoldatlan kérdések tisztázásában. A Tihanyi alapítólevél vizsgálata azt is megmutatta, hogy egymással párhuzamos kutatások – ugyanis SZENGYÖRGY RUDOLF, illetve én magam néhány év különbséggel jelentettük meg idevágó munkánkat (HOFFMANN, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. 2010; SZENGYÖRGYI, A tihanyi apátság alapítólevele. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása. 2014) – eredményei hogyan egészíthetik ki s erősíthetik kölcsönösen egymást.

E korhoz fontos összevetésül szolgál a 13. század elején keletkezett Tihanyi összeírás vizsgálata, amelyet KOVÁCS ÉVA végzett el igazolva, hogy ez a nyelvemlék sok közvetlen és még több közvetett szálon kapcsolódik első oklevelünkhöz (A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás. 2015).

A figyelem előterébe kerültek olyan fontos, 11. századi oklevelek is, amelyek bizonytalan kronológiai státuszuk (másolt, átfirt, interpolált vagy éppen hamis

voltuk) következtében korábban kívül rekedtek a nyelvtörténeti vizsgálatok körén. SZŐKE MELINDA e nyelvemlékcsoportból a Garamszentbenedeki apátság alapítólevelét elemezte (A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata. 2015) azzal a céllal is, hogy nyelv- és névtörténeti ismeretek alapján kidolgozza ennek az oklevéltípusnak a vizsgálati módszertanát. Eredményei elősegítik a bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek időbeli rétegeinek szétválasztását, ami fontos új forrásanyag bevonását teszi lehetővé a legkorábbi nyelvemlékes időszakra vonatkozóan. E módszert sikerrel alkalmazta KOVÁCS ÉVA a Százdi alapítólevel vizsgálatában (A Százdi alapítólevel mint helynévtörténeti forrás. 2018). Ehhez a forráscsoporthoz tartozik a Bakonybéli összeírás is, amely PELCZÉDER KATALINTól ugyancsak monografikus feldolgozásban részesült: a habilitációs értekezésésként elkészült munka (2021) könyvként való megjelenése a közeljövőben várható.

A fentiekből talán kitűnik, hogy az onomasztika sok területen hozzájárult a nyelvtörténeti kutatások fellendítéséhez, elméleti-módszertani megújításához. E téren a jövőben a forrásanyag folyamatos bővülésével párhuzamosan a legnagyobb előrelépési lehetőséget a nyelvtörténetírásnak éppen azokon a területein – a helyesírás- és hangtörténeti, valamint a nyelvjárástörténeti kutatások körében – látom, amelyek a magyar nyelvtörténet kulcsidőszakának, a korai ómagyar kornak a vizsgálatában az utóbbi fél évszázadban viszonylag kevesebb új eredmény született.

8. A továbbiakban a magyar névkutatás két meghatározó területét, a személynevek, illetve a helynevek vizsgálatát tekintem át néhány általam fontosnak tartott eredmény és problémakör kiemelésével. Noha a helynevek világával hagyományosan szélesebb kutatói kör foglalkozik, mint a személynevekével, így több publikáció is jelenik meg ebben a témakörben, az utóbbi évtizedben – a korábban említett publikációs paraméterek szerint – kiegyenlítettebbé váltak e kutatási területek publikációs adatai.

A magyar személynévkutatás 20. századi eredményeinek összefoglalását – tudománytörténeti korszakzáró műként – HAJDÚ MIHÁLY Általános és magyar névtan című könyvében (2003) végezte el. E nagyívű munka egy terjedelmes általános névtani fejezetet követően, a könyv alcímének (Személynevek) megfelelően, mintegy 800 oldal terjedelemben foglalkozik e névfajttával. A különböző személynévfajták jellemzőinek taglalása mellett megrajzolja a magyar személynévadás történeti változási folyamatát is. E zárókö szerepet betöltő könyv megjelenését követően az újabb névkutató generáció jóvoltából e tudományterületen a személynévtörténeti vizsgálatok váltak meghatározó szerepűvé. Ebbe az irányba mozdította el a kutatókat az ugyancsak az előző időszakban, hosszú évtizedek munkájával FEHÉRTÓI KATALIN által összeállított Árpád-kori személynévtár is (ÁSznt.), amely az 1301 előttről való forrásokban fennmaradt összes személynévi elem közzétételére vállalkozott.

A névkutatás adatéhségét kielégítendő SLÍZ MARIANN megkezdte az Anjou-kori források személynévanyagának ugyancsak teljességre törő feltárását (Anjou-kori személynévtár 1301–1342, illetve 1343–1359. 2011a, ill. 2017a). Az Árpád-kori és az Anjou-kori kötetek időhatárait, céljait tekintve egymás

folytatásának tekinthetők, de részleteikben lényeges különbségek mutatkoznak közöttük. E kötetekéhez hasonló terjedelmű adatállományt (mintegy tizenkétezer nevet) tett közzé N. FODOR JÁNOS jóval tágabb időhatárok között egy nagyobb tájegységre vonatkozóan (A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára 1401–1526. 2010b). Mindkét utóbbi szerző névrendszertani feldolgozásokat is végzett az általa közzétett anyag alapján. SLÍZ MARIANN mind a két kötetéhez kapcsolódóan készített elemzést (Személynévadás az Anjou-korban. 2011b, illetve Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról. 2017b). E munkákban a vizsgált korszakból adódóan az egyénnévnek nevezett névfajta áll a középpontban, de szó esik olyan fontos elméleti kérdésekről is, mint a személynevek fordítása az oklevelekben és a személyneveket érintő kontaktushatások az ómagyar korban. A későbbi korszak folyamányaként N. FODOR JÁNOSnál a családnevek kialakulási folyamata áll a középpontban (Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. 2010b). A személynévadást döntően befolyásoló kulturális tényezők közül SLÍZ MARIANN a szentkultusznak a magyarországi névadásra gyakorolt hatását tárgyalta a közelmúltban megjelent munkájában (Szentkultusz és személynévadás Magyarországon. 2021).

TÓTH VALÉRIA nem valamely konkrét névanyag leírásának, jellemzésének a szándékával írt könyvet a régi magyar személynevekről, hanem elméleti sikről közelített e tulajdonnévfajtaához (Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban. 2016). Célja a funkcionális alapú személynévelemzés megteremtése volt, amely a névadás pragmatikai és kognitív háttére alapján kívánja jellemezni és meghatározni az egyes személynévfajtákat, és ennek megfelelően leírni az egyes korok személynévrendszereit és ezek változását. Ennek révén elemzési modellje univerzális leírási keretként értelmezhető, ami alkalmassá teszi a különböző nyelvek személynévfajtáinak összevetésére is. Munkája a történeti szocioonomasztika felé nyit utat azzal, hogy a forrásokban szereplő személyjelölő szerkezetek mögött a valós, beszélt nyelvi névhasználatot keresi.

A személynévkutatás köréből még egy fontos kezdeményezésről szeretnék szólni: a Történeti magyar családnévatlaszról, amelyet N. FODOR JÁNOS hozott létre az elmúlt évtizedben megvalósult kutatási program keretében (TMCSA.: <https://csaladnevatlasz.hu>). A honlap elsősorban azzal ad követendő példát a kutatók számára, hogy az egyéni kutatások keretében létrehozott adatbázist – amely a 18. század elejéről való népességösszeírások személyneveit tartalmazza – más szakemberek és nem szakember érdeklődők számára is könnyen használható formában teszi hozzáférhetővé. Nagyon kívánatos lenne, hogy a késő ómagyar kori adatállományok is hasonló formában – akár a meglévő adatbázissal közös platformon – elérhetőek legyenek. Ennek nemcsak az lenne a haszna, hogy használatuk megpezsztíthetné magát a személynévtörténeti kutatómunkát, hanem emellett a szélesebb szakmai közönség (helynévkutatók, nyelvtörténészek, történészek, néprajzosok tág köre) is komoly támaszt kaphatna ilyen irányú munkálataihoz. Az egymással párhuzamosan épített, hasonló tematikájú adatbázisok a kutatási potenciál szétforgácsolódását eredményezik, az ilyen munkák közös mederbe terelése viszont megsokszorozza az eredmény hatásfokát.

A magyar történeti személynévkutatás fontos feladatának gondolom az Árpád-kori személynévállomány etimológiai feldolgozását. Ez persze roppant nehéz munka, de főképpen a későbbi, gazdagabb dokumentáltságú korok felől közelítve remélhetünk azért némi sikert. Segítségül hívható e kérdésben a régi magyar személynevek és a helynevek között mutatkozó kapcsolatok elemzése is. Ezzel együtt is arra kell számítanunk azonban, hogy a névfejtések gyakran több megoldási lehetőséget is felvetnek majd, amelyek mindegyikével reálisan számolni kell. Úgy gondolom, hogy ennek megfelelően egyfajta etimológiai valószínűségi skála kidolgozása is segítségünkre lehet az etimológiai magyarázatok tárgyalásában.

9. A helynevekre vonatkozó kutatások az elmúlt két évtizedben döntően az ómagyar korra, annak is elsősorban a korai időszakára irányultak. Ezt nemcsak az a körülmény magyarázza, hogy ebből az időből származnak a legrégebbi nyelvi emlékeink, hanem az is, hogy a későbbi-mai helynévállomány jellemző jegyeit is jórészt e kor névadási folyamatai határozták meg. E korszak helynévadásának jellemzésére a legutóbbi időkig az 1940-es–50-es években kidolgozott történeti helynév-típológia volt használatban (KNIEZSA 1938, 1943–1944; BÁRCZI 1958), amelyet azonban egyre komolyabb kritikák értek (KRISTÓ 2000; HOFFMANN–TÓTH 2016). Így az 1990-es évektől egyre inkább felváltotta egy olyan funkcionális alapú elemzési keret, amely a nevek jellemző szerkezeti modelljeit és a névadás szemantikai mintáit összefüggő rendszerként kezeli (HOFFMANN 1993¹, újabb kiadása 2007²). Ez a modell az utóbbi időben TÓTH VALÉRIA munkája révén kiegészült a nevek változására vonatkozó elemzéssel (Településnevek változástípológiája. 2008), továbbá a nyelvi érintkezések névrendszertani hatását elemző modullal, amelyet PÓCZOS RITA dolgozott ki (Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása. 2010). A változástípológiának a településnevek korrelációira vonatkozó részét BÖLCSKEI ANDREA mutatta be (A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában. 2010).

Az újfajta elméleti-módszertani megközelítések alkalmazásával megtörtént néhány fontos településnév-típusnak az átfogó elemzése is. A népnévvel alakult nevek vizsgálatát a teljes ide tartozó ómagyar kori névanyag figyelembevételével RÁCZ ANITA két összefüggő kötetben végezte el (Adatok a népnévvel alakult régi településnevek történetéhez. 2011; illetve: Etnonimák a régi magyar településnevekben. 2016). E munkáknak értelemszerűen különösen fontos történettudományi, elsősorban település- és migrációtörténeti vonatkozásai is vannak. Az alakitani jellegzetességei következtében talán legtöbbet vizsgált magyar helynévtípusnak, a személynévből alakult településneveknek az új szemléletű – a funkcionális alapú személynév-értelmezéssel harmonizáló – feldolgozását TÓTH VALÉRIA végezte el, régóta élő névtörténeti „babonákat” is cáfolva (Személynévi helynévadás az ómagyar korban. 2017). BÖLCSKEI ANDREA habilitációs értekezésként készült, megjelenés előtt álló könyve pedig azt követi végig a magyar helynévtörténet egyes korszakaiban, hogy az egyház birtokos szerepe hogyan jelenik meg a helynevekben (Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben. 2021). E munka is szemléletesen mutatja az onomasztikai kutatások erős történeti kapcsolatait.

A további helynévfajták közül a víznevek GYÖRFFY ERZSÉBET révén (Korai ómagyar kori folyóvíznevek. 2011), a hegynevek pedig RESZEGI KATALIN érdeméből (Hegynevek a középkori Magyarországon. 2011) részesültek átfogó, korszerű feldolgozásban. Sajnálatos, hogy az ómagyar kori mikronevek sokféle csoportjáról eddig még nem készült összegző elemzés, pedig bizonyos típusú nyelvi vizsgálatokhoz (pl. a nyelvi alapú etnikai rekonstrukcióhoz, a nyelvjárástörténeti kutatásokhoz) éppen ez a névfajta adja a legmegfelelőbb forrásanyagot.

Ezen előmunkálatok alapján készülhetett el a debreceni névkutató műhelyben a régi magyar helynévadást bemutató kötet (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH, Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a nyelvtörténet forrásai. 2018), amely azonban nem csupán összegző munka kívánt lenni, hanem kérdésfelvetéseivel, bizonyos, a szerzők által vállalt szerkezeti aránytalanságaival azt is jelzi, hogy mely kérdésekben állnak fontos megoldandó problémák a kutatók előtt. Perspektivikus újításai közül itt csupán kettőt említek meg: a relatív kronológia módszerének és a névrekonstruktív eljárásnak az alkalmazását. A könyv egyik fejezete a régi Bihar vármegye településneveinek névrendszertani összefüggéseit s főként ezek változásait mutatja be fél évezredes időkeretben. A szerzők ezzel azt kívánták bemutatni, hogy a régi magyar helynévadás lokális jellemzését (ami a helynévrendszerek esetében elengedhetetlen szempont) milyen típusú vizsgálatokkal végezhetjük el a jövőben.

A történeti helynévkutatás terén a további kutatásokat meghatározó, kulcszerepe van az adatfeltárásnak. Fontos kezdeményezésként 33 ómagyar kori vármegye mikronevei láttak napvilágot területi tagoltság szerint, térképekkel kiegészítve a Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból (HA.) négy kötetében. Egy átfogó szótári műnek, a Korai magyar helynévszótárnak (KMHSz.) azonban eddig sajnos csak egyetlen kötete jelent meg, több mint másfél évtizeddel ezelőtt. E sorozat előrevitelét és néhány éven belüli befejezését a korszak kutatása szempontjából az egyik legfontosabb feladatnak tartom.

Annál is inkább, mert egy, a fentebb említett, újabb módszereken alapuló történeti-etimológiai helynévszótár elkészítése is ezáltal válhat aktuálissá. Ez KISS LAJOS nagy jelentőségű, ismert munkájától, a Földrajzi nevek etimológiai szótárától (FNESz.) – amelynek bővített, javított kiadásának a megjelenését is várjuk – az adatolás bőségében, az elemzések mélységében és komplexitásában különbözhet leginkább, és ennek révén szolgálhatja még hatékonyabban nemcsak az onomasztikai kutatásokat, hanem más történeti diszciplínák igényeit is. E munkához fontos előtanulmányt jelentenek azok a korábban megjelent vármegyei etimológiai szótárak (Abaúj, Bars, Bihar, Bodrog, Borsod, Győr vármegyékről; ezekhez I. BÉNYEI–PETHŐ 1998; TÓTH 2001a; PÓCZOS 2001; RÁCZ 2007), amelyek még a korábbi módszertannal készültek ugyan, de hozzájuk a névrekonstruktív eljárás fontos részét képező területi alapú névrendszertani vizsgálatok is kapcsolódtak (BÉNYEI–PETHŐ 1998; TÓTH 2001b; PÓCZOS 2001; RÁCZ 2005). Az e témakörbe tartozó munkák közül kiemelendő egy újabban megjelent könyv, KOCÁN BÉLA munkája, az Ugocsa vármegye helyneveit bemutató kötet, amely az elemzés időhatárát a középmagyar kor felső határáig, 1772-ig terjesztette ki (Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében. 2017), és ezáltal a rendszerkapcsolatok

új dimenzióját tudta bemutatni. Maga a névanyag szótári formában külön kötetben jelenik meg rövidesen.

Az újabb kori helynévkincs átfogó elemzése terén sajnos jóval kevesebb eredményről számolhatunk be. Annál inkább dicséretes DITRÓI ESZTER munkája (Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. 2017), amely a névjárások elkülöníthetőségét a helynévminták összevető analízisével kívánta bizonyítani, korábban nem alkalmazott statisztikai módszerek felhasználásával. Itt említhető meg a kiváló német dialektológus, JOSEF SCHWING munkája is, amely a dunántúli német helynevek nyelvjárási vizsgálatát végezte el (Die deutschen mundartlichen Ortsnamen Südransdanubiens. 2011).

Több tekintetben is rendkívül fontos munkát tett közzé BÁRTH M. JÁNOS Névöldrajzi térképlapok Erdélyből címmel (2018). A vizsgált térség – sajátos helyzetéből adódóan – eleve megkülönböztetett figyelmet érdemel a magyar névkutatáson belül. A könyv SZABÓ T. ATTILA helynévgyűjtésén alapul, s így benne a közép- és újmagyar kor helynévtörténete kerül középpontba, amiről névrendszertani tekintetben talán a legkevesebb ismeretünk van. A könyv alcíme (A helynévadás területi variabilitása a történeti adatok tükrében) pedig jelzi azt is, hogy a szerző fő célja a területi változatosság vizsgálata. Ehhez BÁRTH M. JÁNOS számára az általa létrehozott kiváló publikus adatbázis, az Erdélyi Helynévtörténeti Adattár (EHA: <http://eha.elte.hu>) anyaga biztosított vizsgálati lehetőséget. A debreceni kutatók az elmúlt években Magyar Nemzeti Helynévtár néven hoztak létre adatbázist (MNH.: <http://mnh.unideb.hu>), amely elsősorban élőnyelvi adatokat tartalmaz, de fejlesztés alatt áll korai ómagyar kori modulja is. E két, összesen közel egymillió helynévadatot tartalmazó adatbázis egyesítése – a fentebb említett kooperáció előnyeit érvényesítve – megkezdődött, s ezen túl a név- és szótörténeti szempontok mellett megvalósulóban van a helyesírás- és hangtörténeti elemzés lehetősége is. Az ilyen multifunkcionális, publikus adatbázisok fejlesztése az onomasztikai-nyelvtörténeti kutatások egyik legígéretesebb iránya lehet.

Jóval nehezebb eltüntetni ugyanakkor azt az igen jelentős hiányt, amely a modern kori, élőnyelvi helynévkincs dokumentáltságában mutatkozik. Egy teljességre törekvő onomasztikon létrehozása a magyar tudományosság két évszázaddal ezelőtt megfogalmazott céljaként még ma is távol áll a megvalósulástól. Az utóbbi időben sajnos alig jelent meg olyan munka, amely ezt a hiányt csökkentette volna. Mindössze két ilyen könyvet tudok említeni: a Hajdú-Bihar megye helynevei 1. kötetét (BÁBA szerk. 2015) és az Aranyos vidékének helynevei című munkát (T. SZABÓ–ANDRÁS 2020).

Néhány évvel ezelőtt 18 magyarországi és határon túli intézmény névkutató szakemberei közös szándéknyilatkozatot írtak alá egy széleskörű helynévfeltárási program elindításáról. Úgy számoltak, hogy jelentős szakmai összefogás, egyetemi hallgatók bevonása mellett is legalább egy évtizednyi munkára lenne szükség a feladat elvégzéséhez, amely az egyes településeken lefolytatott időigényes gyűjtőmunkával valósítható meg. Sajnálatos, hogy a meglévő pályázati rendszerek nem alkalmasak ilyen átfogó, nagy volumenű, hosszú időn átívelő kutatási programok támogatására. Mivel a feladat nemcsak az onomasztika és a nyelvtudomány érdekeltségi körébe tartozik, hanem bőven érint számos más tudományterületet is,

abban bízhatunk leginkább, hogy a Magyar Tudományos Akadémia integratív szerepet vállal e komplex kutatási program megvalósításában. Ennek révén az Akadémia nemcsak a szaktudományi kutatásokat támogatná, hanem kulturális örökségünk e fontos részletének, a magyar helynévkincsnek a megőrzését is elősegítené.

Kulcsszók: tudománytörténet, magyar onomasztika a 21. században, az onomasztika fórumai, személynévkutatás, helynévkutatás, digitális onomasztikai adatbázisok.

Hivatkozott irodalom

- ÁSznt. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- BÁBA BARBARA 2016. *Földrajzi köznevek térben és időben*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 39. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BÁBA BARBARA szerk. 2015. *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 35. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BÁRTH M. JÁNOS 2018. *Névföldrajzi térképlapok Erdélyből. A helynévadás területi variabilitása a történeti adatok tükrében*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2020/17>
- BENKŐ LORÁND 1970. Névtudományunk helyzete és feladatai. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 7–16.
- BENKŐ LORÁND 1984. A magyarság honfoglalás előtti történetéhez *Léved és Etelköz* kapcsán. *Magyar Nyelv* 80: 389–419.
- BENKŐ LORÁND 1997. Névtudományunk. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 1: 5–9.
- BÉNYEI ÁGNES 2012. *Helynévképzés a magyarban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 26. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BÉNYEI ÁGNES – PETHŐ GERGELY 1998. *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 2. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BÖLCSKEI ANDREA 2010. *A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar

- Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 2. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest.
- BÖLCSKEI ANDREA 2021. *Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben*. Károli Könyvek. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- BÖLCSKEI, ANDREA – FARKAS, TAMÁS – SLÍZ, MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and international onomastic terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061110>
- DITRÓI ESZTER 2017. *Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. A helynévminták összevető analízise statisztikai megközelítésben*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 40. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- EHA. = Erdélyi Helynévtörténeti Adattár és Interaktív Nyelvöldrajzi Atlasz: <http://eha.elte.hu>.
- FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2010. *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. Negyedik, bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- N. FODOR JÁNOS 2010a. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2010b. *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára 1401–1526*. Magyar Névtani Értekezések 3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- GYÓRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 20. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- GYÓRFFY ERZSÉBET 2018. *Helynév-szociológia*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HA. = HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA, *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye, 2. Doboka–Győr vármegye, 3. Heves–Küküllő vármegye, 4. Liptó–Pilis vármegye*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997–2017.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HLAVACSKA, EDIT – KOVÁCS, ÉVA ed. 2017. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Hungarian Language 2000–2016*. Onomastica Uralica 9. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993¹. *Helynevek nyelvi elemzése*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007². *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.
- HOFFMANN, ISTVÁN ed. 2001. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Uralian Languages. Hungarian*. *Onomastica Uralica* 1b. K. n., Debrecen–Helsinki. 295–427.
- HOFFMANN, ISTVÁN – RÁCZ, ANITA – TÓTH, VALÉRIA 2017. *History of Hungarian Toponyms*. Buske Verlag, Hamburg.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA 2016. A nyelvi és az etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében. *Századok* 150: 257–318.
- KATONA CSILLA 2020. *Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 51. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 28. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. I. Abaúj–Csongrád vármegye*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. A Magyar Névarchívum Kiadványai 10. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen, 2005.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 2: 365–472.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943–1944. Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ szerk., *Magyarok és románok* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1: 111–313.
- KOCÁN BÉLA 2017. *Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 44. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOVÁCS ÉVA 2015. *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 34. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 48. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- MNH. = Magyar Nemzeti Helynévtár: <http://mnh.unideb.hu>.
- E. NAGY KATALIN 2021. *Empíria és teória a helynév-szociológiában*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 53. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- PELCZÉDER KATALIN 2021. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. Habilitációs értekezés. Kézirat. Veszprém.
- PÓCZOS RITA 2001. *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 5. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- PÓCZOS RITA 2010. *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 18. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2005. *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 9. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.

- RÁCZ ANITA 2007. *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névérték Kiadványai 12. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2011. *Adatok a népnévvel alakult régi településneveink történetéhez*. A Magyar Névérték Kiadványai 19. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2016. *Etnonimák a régi magyar településnevekben*. A Magyar Névérték Kiadványai 37. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- RESZEGI KATALIN 2011. *Hegynevek a középkori Magyarországon*. A Magyar Névérték Kiadványai 21. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- RESZEGI KATALIN 2021. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Névérték Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SCHWING, JOSEF 2011. *Die deutschen mundartlichen Ortsnamen Südtransdanubiens (Ungarn)*. A Magyar Névérték Kiadványai 34. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SLÍZ MARIANN 2011a. *Anjou-kori személynévtár 1301–1342*. Históriaantik, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2011b. *Személynévadás az Anjou-korban*. Históriaantik, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2017a. *Anjou-kori személynévtár 1343–1359*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061158>
- SLÍZ MARIANN 2017b. *Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- SLÍZ, MARIANN 2017c. *Personal Names in Medieval Hungary*. Baar-Verlag, Hamburg.
- SLÍZ MARIANN 2021. *Szentkultusz és személynévadás magyarországon*. Szent István Társulat, Budapest.
- T. SZABÓ CSILLA – ANDRÁS ZSELYKE 2020. *Aranyos vidékének helynevei*. Erdélyi Magyar Helynévtár I/1. Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A Tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2021. *Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban*. A Magyar Névérték Kiadványai 55. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SZÖKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névérték Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TMCSA. = Történeti Magyar Családnévátlasz: <https://csaladnevatasz.hu>.
- TÓTH VALÉRIA 2001a. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban*. A Magyar Névérték Kiadványai 6. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2001b. *Az Árpád kori Abauj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névérték Kiadványai 4. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névérték Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névérték Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2017. *Személynévi helynévadás az ómagyar korban*. A Magyar Névérték Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TÓTH, VALÉRIA ed. 2011b. *Patrocinium Settlement Names in Europe*. Onomastica Uralica 8. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki.

Hungarian onomastics: Directions and perspectives

The paper provides an overview of 21st-century Hungarian onomastics that represents the most recent era in the history of the field. This is confirmed by the growing number of scholars working in this area, the transformation of research profiles, as well as the significant expansion of publication forums and the increasing internationalization of Hungarian onomastics. Research cooperation has come to the fore, research groups have been founded, and long-term research programs have been outlined. At the same time, the disciplinary position of onomastics has also changed: research is more abundant in the related areas surrounding the discipline perceived as an independent field of scholarship, primarily in terms of socio-onomastics and the traditional perspectives of historical linguistics and historical dialectology. The paper provides a detailed overview of the most recent findings in two key areas of onomastics, research on anthroponyms and on toponyms. The opportunities for studying anthroponyms have expanded with the publication of sources and the application of new theoretical approaches. Research activities focused on the personal name system of the 14th to 18th centuries. As opposed to this, toponym studies focused more on the era prior to the 14th century, with scholars publishing a series of monographs on remnants and onomastic phenomena, also creating an important toponym synthesis. Digital databases indicate the future directions of research in both areas and their incorporation within a uniform framework may best guarantee the continued development of onomastics.

Keywords: history of science, Hungarian onomastics in the 21st century, forums of onomastics, anthroponym studies, toponym studies, digital onomastics databases.

HOFFMANN ISTVÁN
Debreceni Egyetem